

commissie, in de rechtszaal of in de media? In elk geval zijn mensen niet meer bang om te getuigen.

Het is tijd. Nasraoui loopt de trappen op naar het hof. Haar cliënt moet voor de rechter verschijnen. Binnen is het benauwd. De rechtszaal is veel te klein voor dit groepsproces. Advocaten van 24 verdachten dringen naar voren om bij het kathedraal te komen. Aan het plafond hangen kapotte ventilatoren. De verdachten kijken naar hun voeten. Microfoons ontbreken, het is slecht te verstaan. Maar als de rechter zijn oordeel velt, is het doodstil. En dan schreeuwen de familieleden het uit. De rechter laat de jongens gaan. Vrouwen beginnen te gillen, een meisje krijgt bijna een epileptische aanval, een andere vrouw valt flauw. De familie is in tranen.

's Middags belt Noureddine Machfar van het monumentale hof El Bratel. De staatscommissie die corruptiezaken onderzoekt, wil dat hij langskomt. Aangekomen bij een groot leegstaand gebouw worden Machfar en zijn advocaat met alle egards ontvangen.

Commissielid Imed Belkhamza vertelt over de zeventuizend dossiers die de commissie heeft ontvangen. Dag en nacht is hij samen met dertien andere leden bezig om zoveel mogelijk bewijsmateriaal en verklaringen te verzamelen. Ze hebben toegang tot alle archieven van de staat. Als een dossier rond is, wordt het voorgelegd aan justitie. 'Hiermee voorkom je dat het Openbaar Ministerie bewijsmateriaal verduistert of achterhoudt.' Hij kent de kritiek op de commissie. 'Er is een gebrek aan vertrouwen in ons. Maar wij zullen het meteen aan de orde stellen als een minister of rechter niet meewerkt. Wij willen dat de waarheid bovenkomt.'

Hij is verheugd met de komst van Machfar en zijn advocaat. 'Ga zitten', roept hij, pakt drukgebarend een ballpoint en begint op een leeg A4-tje een verklaring op te stellen. Uit een mapje pakt hij het dossier. Het eerste bewijsstuk heeft hij al bemachtigd. In het paleis van ex-president Ben Ali heeft hij een verklaring gevonden dat El Bratel nooit vernietigd had mogen worden. Machfar straalt. 'Dit is geweldig voor onze zaak. Het geeft me vertrouwen!' Dan moet het commissielid snel verder. De dochter van de ex-president wordt ondervraagd. ☞

Reageren? wordtvervolgd@amnesty.nl

GRUNBERG

Betrokkenheid

Engagement wordt als iets positiefs beschouwd. Zeker als het gaat om kunstenaars; welke kunstenaar durft te beweren: 'Ik ben niet geëngageerd, de politiek boezemt mij afschuw in'? Ongetwijfeld zal de tijd komen dat dergelijke kunstenaars *en vogue* zijn, maar zover is het nog niet. Toch zijn er nu al vragen te stellen over betrokkenheid en kunst.

Tijdens een festival in Kroatië kwam ik een Spaanse schrijver en fotograaf tegen – waarom zou ik zijn naam niet noemen? Willy Uribe heet hij – die foto's maakte van plekken waar de Baskische afscheidingsbeweging ETA mensen had vermoord. Bij die foto's schreef Uribe teksten.

Noch de foto's, noch de teksten waren bijzonder. De waarde van het kunstwerk lag in het feit dat de kunstenaar zich solidair verklaarde met de slachtoffers van de aanslagen, zonder dat het publiek iets te weten kwam over die slachtoffers of hun nabestaanden.

De filosoof Avishai Margalit muntte het begrip 'de morele getuige' voor mensen die getuige zijn én te lijden hebben gehad onder bijvoorbeeld een oorlogsmisdrijf. De gevangene in een concentratiekamp is een morele getuige, de bewaker is een getuige maar geen morele.

Uribe was geen getuige van de misdrijven en zeker geen morele getuige, de waarde van zijn kunstwerk lag vrijwel uitsluitend in een werkelijkheid buiten dat kunstwerk. Hij beriep zich op slachtoffers die hij nooit had gekend en die zich niet konden verweren om zijn kunstwerk waarde te verlenen.

Goede bedoelingen moeten verhullen dat het kunstwerk zelf niet veel voorstelt

In zo'n geval is engagement niet meer iets positief, zelfs niet iets neutraals, maar iets verwerpelijks. De goede bedoelingen moeten verhullen dat het kunstwerk zelf niet veel voorstelt. En wie de moeite neemt bij die bedoelingen stil te staan komt erachter dat de bedoelingen ook niet goed zijn. Het engagement is niets dan misleiding, een poging heilig over te komen, waarbij de heiligheid gebrek aan kwaliteit moet verhullen.

De eis dat kunst maatschappelijk relevant is, wat wij daarmee ook bedoelen, is een belachelijke eis. Er is veel kunst die maatschappelijk reusachtig relevant is, maar ook vreselijk slecht. Natuurlijk bestaat het volstrekt autonome kunstwerk niet, elk kunstwerk zal één of andere relatie onderhouden met wat ik gemakshalve de werkelijkheid zal noemen. Maar als die relatie belangrijker wordt dan het kunstwerk zelf, zegt dat vaak weinig goeds over het kunstwerk.

En misschien kunnen wij onze betrokkenheid ook buiten de kunst kritisch bekijken. Zit de ander op onze betrokkenheid te wachten?

Toen ik onlangs in Amsterdam was, zag ik affiches waarmee burgers werden opgeroepen hun mening te geven over allerlei zaken om hen heen. Nog meer meningen. Wie geen mening heeft, moet wel middelmatig zijn. Maar de mening zelf is nog geen bewijs dat aan middelmatigheid is ontkomen.

Degene die betrokken wenst te zijn, zou er goed aan doen zijn eigen betrokkenheid kritisch te onderzoeken voor hij in actie komt.

'Ik wil excuses van Shell'

Wie voor de rechten van bewoners van de Nigerdelta opkomt, moet engelengeduld hebben. Dat merkt Eric Dooh, die voor het proces van vier boeren tegen Shell in Nederland was. 'Ik hoop dat mijn 77-jarige vader het eindvonnis nog meemaakt.'

TEKST: MARNIX DE BRUYNE

'Het is de wereld op zijn kop: Shell noemt zelf de stukken maar zou niet weten om welke stukken het gaat. Shell bezit die stukken, waar eisers zelf niet aan kunnen komen. *Equality of arms* (gelijkheid van rechtsmiddelen) vereist dat zij daar óók over kunnen beschikken.'

In een halfvol zaaltje van de rechtbank in Den Haag, richt advocaat Michel Uiterwaal zich tot drie rechters voor hem. Hij vertegenwoordigt de Vereniging Milieudefensie en vier boeren uit de Nigerdelta, die van Shell

'Ik ben blij dat de zaak in Nederland verloopt. Hier zijn rechters tenminste niet om te kopen'

eisen dat het concern de olievervuiling die hun dorpen trof, na lekken uit pijpleidingen van Shell, naar behoren schoonmaakt. Ook willen ze compensatie voor geleden schade. Vandaag gaat het nog niet om de inhoud van de zaak, die al loopt sinds 2008, maar om het verzoek van Milieudefensie om informatie van Shell die essentieel zou zijn voor het proces. Milieudefensie wil dertig stukken, waaronder gegevens over toenmalige Shell-

bestuurders in Nigeria, zodat die als getuigen kunnen worden opgeroepen. Shell acht zich daartoe niet wettelijk verplicht, onder meer omdat de stukken niet zouden bestaan, onduidelijk zouden zijn omschreven of bedrijfsgevoelige informatie zouden bevatten. 'Het maatschappelijke belang van de waarheidsvinding', zegt echter de Milieudefensie-advocaat, 'gaat boven Shells mogelijke belang bij geheimhouding.'

Tussen de toehoorders zit Eric Dooh (43), zoon en erfgenaam van één van de eisers, met een

imposante ketting om van rode en witte kralen die hoort bij zijn rol als traditioneel leider. Met gebogen

hoofd luistert hij naar de gefluisterde vertaling. Zo verneemt hij dat de rechter het 'niet netjes' vindt van de advocaat van Shell dat hij de video, waarmee hij zijn pleidooi wil onderbouwen, weigerde van tevoren te laten zien aan Uiterwaal.

Dooh strekt zijn hals juist ver uit als Shell-advocaat Jan de Bie Leuveling Tjeenk de video uiteindelijk mag aanzetten. Hij ziet beelden uit 2004 van Shell-medewerkers die de olie-

pijpleiding bij zijn dorp Goi hebben uitgegraven om het lek te dichten. De camera zoomt in op een gleuf in de pijpleiding, om aan te tonen dat hier een saboteur met een zaag in de weer was. Dat is belangrijk, omdat Shell bij sabotage wel de olie moet opruimen, maar geen compensatie hoeft te betalen.

Ook wordt een verklaring getoond die stelt dat de gelekte olievervuiling adequaat is opgeruimd. 'N.W.I.N. Dooh' staat eronder, die namens zijn familie zou hebben getekend.

'Ik wil excuses van Shell omdat ze onze naam bezoedelen', zegt een strijdbare Dooh de volgende dag in het kantoor van Milieudefensie. "Nwin Dooh" betekent "kind" of "afstamming" van Dooh in onze taal, de naam bestaat niet. De verklaring is duidelijk vervalst.'

Dooh vertegenwoordigt zijn 77-jarige vader, Chief Barizaa Dooh, traditioneel leider in Goi, die te ziek is om te reizen. Hij is te ziek om te reizen, zegt Dooh. 'Hij heeft onder meer last van chronische hoest.' Volgens hem is er een verband tussen de ziekte en de vervuiling in het deel van Ogoniland waar hij leeft. 'In ons water zit olie, in de lucht zit oliedamp. Mijn vrouw heeft huiduitslag en ikzelf neem dagelijks het astmamedicijn Ventolin. Sinds mijn aankomst in Nederland heb ik het echter niet

benauwd gehad', zegt hij half verbaasd, half ongerust. 'Ventolin heb ik niet meer gebruikt.' Dooh praat vol vuur over zijn zaak, af en toe een document of foto pakkend uit een dikke map. 'Mijn advocaat zei gisteren dat die gleuf in de pijpleiding evengoed een lasnaad kon zijn die door slecht onderhoud was opengegaan. Ik zou het ook vreemd vinden als er sabotage was gepleegd. Vlak voor het lek werd uitgegraven en gedicht, was de aarde erboven niet weggegraven of omgewoeld. Dat heb ik zelf gezien. Niets wees op een actie door saboteurs.' De pijpleiding in Goi ging in oktober 2004 lekken, waarna de olie in brand vloog. Het vuur doofde pas na drie dagen dankzij hevige re-

'De contractor stelde voor de olie met Omo uit onze visvijver te verwijderen'

gens, nadat 15 hectare mangrovebos was verwoest. De olie was intussen naar Goi gestroomd. De familie Dooh, die een bloeiend bedrijf had met drie grote visvijvers en een bakkerij, een kippenfokkerij en dertig man

< Foto linksboven: olijepijpleidingen lopen dwars door het dorp Okrika. Foto onder: brandende aardolie, afkomstig uit het lek van 2004 bij Goi dat centraal staat in de zaak van de familie Dooh tegen Shell

personeel, zag de vissen sterven en de bakkerij failliet gaan. 'We vertrokken als laatste uit het dorp, waar je nog altijd niet kan leven. Nu wonen we in Bodo, het stadje verderop. Met veel minder inkomsten.' Pas in 2007 begon de schoonmaak. Eerder kon niet, volgens Shell, vanwege de veiligheids-situatie. 'Maar ze konden wel met beveiligingspersoneel het gebied in om het lek te dichten, zag je op de video. Dus schoonmaken moet ook eerder mogelijk zijn geweest.' Shells videocompilatie bevat ook een document waarvan Dooh de echtheid niet betwist, en waarop zijn eigen handtekening staat. Te lezen is dat Dooh de contractor, die de oliescurrie kwam opruimen 'goed kende' en deskundig vond. 'In werkelijkheid kende ik hem niet. Maar de Shell-mensen kwamen met hem aanzetten en ik vertrouwde erop dat hij ervaring had.'

Het was een misvatting. 'Uit alles bleek dat de contractor zich voor het eerst bezighield met de olieverwijdering. Ik ging met hem handschoenen, laarzen, overalls en schoppen kopen. Dat materiaal had hij niet. Ook zijn methode van schoonmaken was dubieus.' Hij pakt een foto van een drooggevallen kreek met manshoge walletjes erlangs. 'Zo kweek je vis in het getijdengebied waarin we leven',

doceert hij. 'Je damt een kreek af en laat het met vloed volstromen, waarop je de dijk dicht. In de vijver die zo ontstaat laat je je vissen – zoals tilapia of katvis – een half jaar groeien, waarna je het water met eb laat wegstromen naar een volgende poel, via een net. De kleine vissen zwemmen door de mazen naar de tweede poel, waar ze verder groeien, de grote vissen kun je zo oprapen.' 'Toen de contractor de vijver ging schoonmaken, liet hij de vijver bij eb leegstromen. De olie bleef op de bodem liggen. Hij liet het vuile slib weghalen, om het bovenop onze dijkjes te laten gooien. Mijn bezwaren dat de olie zo de vijver weer kon instromen, wuifde hij weg. Hij stelde zelfs voor Omo in de vijver te gooien, om de olie verder te verwijderen.' Dooh is blij dat de rechtszaak in Nederland loopt. 'Nederlandse rechters zijn tenminste niet om te kopen.' Dat het nog tot eind 2012 kan duren voor er een eindvonnis komt, neemt hij op de koop toe. 'We kunnen wachten. Het enige dat ik hoop is dat mijn vader de uitspraak nog zal meemaken.'

Reageren? wordtvervolgd@amnesty.nl

De uitspraak over de vraag of Shell meer stukken moet vrijgeven is op 14 september. Zie ook www.milieudefensie.nl. Artikel over tien jaar dialoog tussen Amnesty en Shell rond de Nigerdelta: www.wordtvervolgdmagazine.nl.

'Alles verloopt tergend langzaam'

'De boeren mogen in hun handen knippen dat Milieudefensie hun zaak heeft opgenomen', zegt Marleen van Ruijven, beleidsmedewerker van Amnesty voor *corporate responsibility*, die zich sinds 2001 met de Nigerdelta bezighoudt. 'Ik heb in de Nigerdelta zoveel mensen ontmoet die rechtszaken over olievervuiling halverwege moesten opgeven uit geldgebrek. Het is zo'n ongelijke strijd.'

Van Ruijven bezocht de Nigerdelta in 2008 voor het Amnesty-rapport *Petroleum, Pollution and Poverty in the Niger Delta* (2009). Dat wees de Nigeriaanse Shell Petroleum Development Company (SPDC), Shells joint venture met de Nigeriaanse overheid, aan als medeschuldige aan vervuiling en armoede in een streek bijna zo groot is als Engeland.

Het is niet zo dat Shell helemaal stil zit, zegt Van Ruijven. Zo betaalt het concern mee, zonder invloed te willen uitoefenen, aan het grootschalige onderzoek door VN-organisatie UNEP naar de gevolgen van een halve eeuw oliewinning in Ogoniland. Het eindrapport, dat binnenkort moet verschijnen, kan grote gevolgen hebben voor de regio. 'Wij hopen dat het UNEP-rapport niet slechts zal aanbevelen dat alle vervuiling wordt opgeruimd, maar ook dat mensen worden gecompenseerd voor de geleden schade.'

Een andere nieuwe ontwikkeling is dat Shell sinds begin dit jaar nieuwe olielekken meldt op zijn website. 'Dat is mooi, al is het

bedroevend om te zien dat er dit jaar al meer dan vijftig olielekken zijn geconstateerd, volgens Shell vooral door sabotage. De vervuiling gaat maar door. Overigens zien we graag dat Shell ook de gegevens over lekken uit het verleden op de site zet. Die hebben zo veel invloed op het leven nu.'

Als voorbeeld noemt ze Bodo, het stadje van ruim 69.000 mensen waar de familie Dooh nu woont. Voor de olieramp van 2008 – doordat een pijpleiding van Shell het begaf door een lasfout, zoals Shell zelf erkent – waren 70 procent van de inwoners vissers. 'Nu zijn de meesten daarmee gestopt.'

De stappen die Shell zet, zijn klein, vindt Van Ruijven. 'Hoe voorkom je nieuwe olielekages? Wat doe je om de gevolgen ervan weg te werken? Op die vragen krijgen we nog altijd onvoldoende antwoord.' Daarom diende Amnesty eind januari dit jaar met Milieudefensie een klacht in over Shell bij de OESO, de organisatie van voornaamste industrielanden. 'Wij vinden dat Shell de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen, waaraan het bedrijf zich heeft gecommitteerd, heeft overschreden – vooral op het gebied van transparantie. Er is wel enige progressie bij Shell, maar alles verloopt tergend langzaam. En het levert bijna niets op voor de bewoners van de Nigerdelta.'